

ЕТИКА ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗМ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ETHICS AND PROFESSIONALISM OF THE DEFENCE ATTORNEY IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON CORRUPTION OFFENCES

Кіслиціна І.О., к.ю.н., доцент, доцент кафедри організації
судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджується етика та професіоналізм адвоката-захисника у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень. З урахуванням високої суспільної значущості таких проваджень, автор розглядає особливості професійної поведінки адвоката в умовах публічного тиску. Наголошується, що участь адвоката у провадженнях цієї категорії вимагає не лише глибоких знань кримінального, процесуального та антикорупційного законодавства, але й високих етичних стандартів. У роботі обґрунтовується, що ефективна тактика захисту у корупційних провадженнях має включати аналіз допустимості доказів, формування альтернативної версії подій, оскарження неправомірних процесуальних дій, залучення експертів та публічне реагування на порушення прав клієнта. Підкреслюється, що адвокат виконує не лише правову, а й психологічну функцію, забезпечуючи клієнтові підтримку в умовах резонансних обставин справи.

Аналізуються проблеми з якими стикається адвокат при реалізації тактики захисту, а також чинники, що впливають на ефективність адвокатської діяльності у корупційних справах: ототожнення адвоката з клієнтом, порушення принципу конфіденційності, незаконні обшуки, тиск з боку правоохоронних органів. Особливо аналізується практика Європейського суду з прав людини щодо захисту адвокатської таємниці та гарантій адвокатської діяльності, зокрема у справах, які стосуються незаконних обшуків офісів адвокатів та втручання у професійну незалежність адвокатів-захисників. Аналіз відповідних рішень суду дозволяє окреслити стандарти, що мають бути дотримані у національному законодавстві й судочинстві для забезпечення справедливості й верховенства права. Особливо увага приділяється професійним стандартам, закріпленим у Правилах адвокатської етики, та принципам, яких адвокат має дотримуватись: незалежності, законності, конфіденційності, доброчесності та поваги до адвокатської професії тощо.

Автор підкреслює, що участь захисника у справах такої категорії вимагає високої теоретичної та практичної підготовки, моральної стійкості та бездоганної поведінки, адже йдеться про справи, в яких тиск з боку суспільства, медіа та правоохоронних органів може бути надзвичайно сильним. В умовах гучного публічного інтересу адвокат не лише забезпечує реалізацію права клієнта на захист, але й відіграє роль важливого гаранта дотримання принципів справедливого судочинства. У цьому контексті професійна етика стає запорукою довіри як клієнта до свого захисника, так і суспільства – до адвокатури загалом.

Ключові слова: адвокат; захисник, адвокатська етика, адвокат-захисник; тактика захисту; тактика адвокатської діяльності; кримінальне провадження; досудове розслідування; захист у кримінальному провадженні; корупція; корупційні правопорушення; НАБУ; ЄСПЛ; адвокатура.

The article examines the ethics and professionalism of defense attorneys in criminal proceedings concerning corruption offenses. Considering the high social significance of such cases, the author analyzes the specifics of the professional conduct of lawyers under conditions of public pressure. It is emphasized that the involvement of a lawyer in proceedings of this category requires not only deep knowledge of criminal, procedural, and anti-corruption legislation but also adherence to high ethical standards. The study substantiates that an effective defense strategy in corruption cases should include the analysis of the admissibility of evidence, the formulation of alternative versions of events, challenging unlawful procedural actions, engaging experts, and public responses to violations of the client's rights.

The article analyzes the problems faced by lawyers in implementing defense tactics, as well as factors affecting the effectiveness of legal practice in corruption cases: the conflation of the lawyer with the client, breaches of confidentiality, illegal searches, and pressure from law enforcement agencies. Special attention is given to the case law of the European Court of Human Rights regarding the protection of attorney-client privilege and guarantees of legal practice, particularly in cases involving illegal searches of lawyers' offices and interference with the professional independence of defenders. The analysis of relevant court decisions helps to outline standards that must be observed in national legislation and judiciary to ensure fairness and the rule of law. Particular emphasis is placed on the professional standards enshrined in the Rules of Professional Ethics and the principles lawyers must adhere to, including independence, legality, confidentiality, integrity, and respect for the profession.

The author underscores that defending clients in such cases requires a high level of theoretical and practical training, moral resilience, and impeccable conduct, as these cases often involve intense pressure from society, media, and law enforcement agencies. In conditions of pronounced public interest, a lawyer not only ensures the client's right to defense but also plays an important role as a guarantor of adherence to the principles of fair trial. In this context, professional ethics becomes the foundation of trust both between the client and their defender and between society and the legal profession as a whole.

Key words: lawyer; defense attorney; attorney ethics; defense counsel; defense tactics; legal practice tactics; criminal proceedings; pre-trial investigation; defense in criminal proceedings; corruption; corruption offenses; NABU; ECHR; bar association.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активної реалізації антикорупційної політики в Україні зростає кількість кримінальних проваджень щодо корупційних правопорушень, в тому числі тих, у яких обвинуваченими є посадові особи вищого рівня. Такі справи мають значний суспільний резонанс і супроводжуються тиском як з боку громадськості, так і зі сторони правоохоронних органів. У цьому контексті роль адвоката-захисника набуває особливого значення, адже саме він забезпечує реалізацію фундаментального права на захист, яке не може бути обмежене за жодних обставин.

В діяльності адвоката, який реалізує функцію захисту у кримінальному провадженні щодо корупційних пра-

впорушень, певну складність становить необхідність дотримання балансу між етичними вимогами до професійної діяльності адвоката та ефективного реалізацією тактичних прийомів захисту клієнта. У справах про корупцію адвокат часто стикається з етичними дилемами, оскільки він зобов'язаний діяти у межах професійної етики та з дотриманням всіх вимог законодавства, і в той же час повинен забезпечити максимально ефективний захист клієнта в умовах інформаційного тиску. Така ситуація зумовлює необхідність глибокого наукового осмислення меж допустимої адвокатської тактики, аналізу стандартів адвокатської етики, а також розроблення рекомендацій щодо поведінки адвоката у склад-

них процесуальних ситуаціях, пов'язаних із корупційними правопорушеннями.

Роль адвоката у кримінальному процесі є предметом дослідження багатьох науковців, серед яких А.М. Бірюкова, І.В. Гловюк, П.В. Кучевський, М.А. Погорецький, О.М. Скрібін та інші. Правовий статус адвоката, етичні засади адвокатської діяльності розглядаються у роботах Н.М. Бакаєвої, Т.В. Варфоломєєвої, Т.Б. Вільчик, В.В. Заборовського, С.О. Іваницького, Д.В. Кухнюка, О.Д. Святоцького, В.О. Святоцької, О.В. Щербанюк та багатьох інших. Наукові дослідження зазначених вчених мають важливе теоретичне та практичне значення і тому викладені в них ідеї та аргументи становлять основу цієї статті.

Метою дослідження є аналіз ролі адвоката у справах про корупційні правопорушення з урахуванням необхідності дотримання етичних норм та ефективної реалізації тактики захисту.

Виклад основного матеріалу. Корупційні правопорушення становлять одну з найсерйозніших загроз для сталого розвитку демократичного суспільства, верховенства права та прав людини. Вони підривають довіру громадян до державних інституцій, знижують авторитет влади, що особливо шкідливо в умовах воєнного стану. Корупція призводить до деформації державної політики, коли інтереси окремих осіб або груп переважають над суспільними потребами, а розподіл державних ресурсів відбувається несправедливо. Корупція впливає на всі сфери суспільного життя, проте особливо небезпечним є вплив корупції на сферу правосуддя, оскільки вона нівелює принципи об'єктивності, неупередженості та змагальності. Це не лише порушує права окремих осіб, а й сприяє недовірі суспільства до діяльності правоохоронних органів та судової влади. Для того, щоб цього запобігти, важливим є формування у суспільстві негативного ставлення до корупції, а також формування високого рівня правової культури. В цьому аспекті важливою є роль адвоката, як представника правничої професії та захисника порушених прав та інтересів людини та суспільства.

Правовим підґрунтям діяльності адвоката у кримінальному провадженні є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правила адвокатської етики. Зокрема, ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод усіма незабороненими законом засобами, зокрема шляхом звернення до суду, ст. 29 Конституції України закріплює право особи, яка затримана чи заарештована, на самозахист і право користуватись правничою допомогою, на реалізацію цих положень ст. 59 Основного Закону гарантує право кожного на професійну правничу допомогу, включно з безоплатною правничою допомогою. У статті 131-2 Конституції України закріплено, що представництво іншої особи в суді та здійснення захисту від кримінального обвинувачення належить виключно до повноважень адвоката [1]. Основні положення, які регламентують статус, права та обов'язки адвоката-захисника підозрюваного (обвинуваченого), викладені у статтях 20, 42, 45-54 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [2]. Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регулює правовий статус адвоката, його права та обов'язки, гарантії адвокатської діяльності [3]. Правила адвокатської етики встановлюють, що адвокат повинен у своїй діяльності дотримуватись верховенства права, бути незалежним від будь-яких зовнішніх впливів та не допускати компромісів, що суперечать законним інтересам клієнта [4]. Слід відмітити, що закон України «Про запобігання корупції» встановлює загальні засади запобігання корупції в Україні, але без прямого регулювання адвокатської діяльності в цій сфері, також цей закон визначає, що таке корупція, корупційне правопорушення та правопорушення, пов'язане з коруп-

цією. Крім того, у ст. 53 закону України «Про запобігання корупції», яка присвячена державному захисту викривачів, зазначається, що «для захисту прав та представництва своїх інтересів викривач може користуватися всіма видами правничої допомоги, передбаченої Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», або залучити адвоката самостійно» [5].

Роль адвоката у справах, пов'язаних із корупційними правопорушеннями, є надзвичайно складною, відповідальною та багатовимірною. Вона потребує не лише ґрунтовних знань у галузі кримінального, кримінального процесуального та антикорупційного законодавства, але й глибокого розуміння специфіки доказування у справах такої категорії. Особливого значення набуває дотримання високих стандартів професійної етики, оскільки в таких категоріях справ адвокат має діяти в умовах публічної уваги, а також ризику стороннього впливу. Участь у захисті осіб, підозрюваних чи обвинувачених у вчиненні корупційних злочинів, вимагає від адвоката не лише високої фахової компетентності, а й моральної стійкості, здатності зберігати професійну незалежність і об'єктивність, попри можливі виклики та етичні дилеми.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із корупцією, адвокат-захисник може застосовувати різні тактичні прийоми, узгоджуючи із клієнтом правову позицію та обираючи найбільш оптимальні способи доведення своєї позиції. В першу чергу, адвокат повинен проаналізувати докази на їх допустимість та джерела походження доказів. Адвокат повинен детально перевірити, чи зібрані докази були отримані в порядку, передбаченому ст. 86-87 КПК України, зокрема щодо санкціонування негласних слідчих (розшукових) дій, обшуків, аудіо- та відеофіксації. У кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ нерідко використовуються складні технічні методи, і тому помилки при їх оформленні можуть бути підставою для визнання доказів недопустимими. Ефективною тактикою адвоката може бути оскарження дій слідчого/детектива, прокурора або слідчого судді, якщо були порушені права підозрюваного, у тому числі при обшуку, арешті майна, доступі до речей і документів. Наприклад, адвокат може ініціювати визнання обшуку незаконним через порушення правил його проведення на підставі у ст. 303 КПК. Одним із популярних тактичних прийомів є формулювання альтернативної версії подій. Так, захисник може будувати лінію захисту на створенні альтернативного пояснення обставин справи, відкидаючи умисел на одержання неправомірної вигоди або доводячи, що дії клієнта були спровоковані або неправильно інтерпретовані. Це особливо актуально, якщо справа ґрунтується на провокації з боку заявників. У складних справах доцільним також є залучення експертів, наприклад, у сфері бухгалтерії, інформаційних технологій, публічного управління. Експертизи можуть підтвердити відсутність складу злочину (наприклад, збитків або реального впливу на прийняття рішення). У випадку залучення експертів важливо дотримуватись встановленої законом процедури, зокрема, отримати ухвалу слідчого судді про призначення експертизи на підставі клопотання сторони захисту. Коли адвокат стикається з проявами процесуального тиску або грубими порушеннями прав клієнта (відмови у побаченнях, обшуки з порушенням встановленого порядку, тиск з боку медіа, політиків чи громадськості), важливо стає тактика публічного реагування. У таких ситуаціях адвокат може звертатися до медіа, громадських організацій, правозахисних інституцій, проте, це слід робити виключно з дотриманням адвокатської етики та принципу конфіденційності. Метою в цій ситуації повинен бути не вплив на правоохоронні органи та суд, а привернення уваги до неправомірних дій, які можуть порушити право клієнта на справедливий суд.

Мотивація та підтримка клієнта є важливим, хоча часто недооцінюваним, елементом ефективної адвокатської тактики, особливо у кримінальних провадженнях, пов'язаних

із корупцією. У резонансних справах обвинувачений зазвичай перебуває під серйозним психологічним тиском: його особу публічно дискредитують, суспільство заздалегідь формує негативне ставлення, у соціальних мережах транслюється одна версія подій. У такій ситуації людина може відчувати розгубленість, страх, недовіру до правосуддя, а іноді – схильність до прийняття поспішних рішень, наприклад, укладення угоди про визнання винуватості, навіть за відсутності вини. Адвокат у таких умовах повинен виконувати не лише правову, а й психологічну функцію, виступати орієнтиром для клієнта, забезпечуючи поінформованість, спокій та послідовність дій. Це передбачає етичне, неупереджене, але максимально чесне обговорення з клієнтом усіх можливих стратегій подальших дій, зокрема й наслідків визнання вини, укладення угоди про визнання винуватості чи відмови від неї. Адвокат не має права тиснути на підзахисного, але зобов'язаний пояснити наслідки кожного рішення, дати оцінку доказовій базі, перспективам захисту, можливим ризикам. Такий підхід формує довіру між клієнтом і захисником, зміцнює позицію сторони захисту і знижує ймовірність імпульсивних дій. Крім того, моральна підтримка особливо важлива у випадках, коли особа тимчасово позбавлена волі. У таких умовах адвокат стає єдиним зв'язком із «зовнішнім світом» і має створити відчуття захищеності, надійності та надання ефективної правничої допомоги. Регулярне інформування клієнта про хід справи, підготовка до допитів, участь у формуванні стратегії – усе це не лише забезпечує належний захист, а й допомагає людині зберегти внутрішню рівновагу, що вкрай важливо в умовах стресу.

Загалом тактика захисника у корупційних провадженнях повинна поєднувати гнучкість, юридичну грамотність та високі моральні засади, з урахуванням високих репутаційних ризиків, характерних для таких справ. Варто підкреслити, що кожна людина має право на захист, а адвокат реалізує це право. Здійснюючи захист особи, яка підозрюється/обвинувачується у вчиненні корупційного правопорушення, адвокат не стає автоматично особою, яка толерує корупцію, а лише здійснює свої професійні обов'язки та слідкує, щоб права його клієнта не були порушені.

У своїй діяльності адвокат повинен суворо дотримуватись Правил адвокатської етики, оскільки це є не тільки передумовою формування довірчих відносин між адвокатом та клієнтом, але й впливає на довіру до адвокатури загалом. Саме тому Правила адвокатської етики містять в собі ряд принципів, яких повинен дотримуватись адвокат своїй діяльності. Ці принципи становлять цілісну систему і доповнюють один одного, в діяльності адвоката-захисника особливе значення мають принципи законності, незалежності, конфіденційності, чесності та добропорядної репутації та інші.

Адвокат повинен діяти лише законними методами і способами, не вдаючись до різного роду зловживань своїми правами. У випадку, якщо клієнт просить адвоката вчинити дії, що суперечать закону або виходять за межі адвокатської діяльності, адвокат зобов'язаний відмовитись і роз'яснити клієнту про недопустимість вчинення таких дій і запропонувати законні способи вирішення ситуації.

Принцип незалежності є важливою гарантією ефективної діяльності адвоката-захисника. Адвокат не має діяти під впливом державних органів, політичних сил, громадської думки чи інших осіб, навіть якщо справа є суспільно резонансною. У кримінальному провадженні незалежність дозволяє адвокату вільно обирати тактику захисту, відстоювати інтереси клієнта без страху перед адміністративним чи публічним тиском, що особливо важливо у справах про корупційні правопорушення, де ймовірний тиск з боку влади або медіа.

Принципи чесності та добропорядної репутації означають, що адвокат повинен діяти відкрито, прозора та етично не лише у відносинах з клієнтом, а й у всіх

аспектах своєї діяльності. У кримінальних справах будь-яке маніпулювання фактами, тиск на свідків або суд, або ж надання неправдивих відомостей підриває не лише ефективність захисту, а й авторитет до правової системи загалом. Довіра до адвоката будеться саме на його моральній бездоганності та професійній чесності.

Ще одним важливим принципом є принцип конфіденційності, оскільки адвокат не має права розголошувати інформацію, отриману від клієнта, незалежно від її характеру чи обставин справи. Це створює умови для довірливого спілкування між адвокатом і його підзахисним, що є ключовим для побудови ефективної лінії захисту. У кримінальних справах, зокрема пов'язаних із корупцією, така довіра має критичне значення.

Повага до адвокатської професії проявляється у відповідальному ставленні адвоката до своїх обов'язків, стриманості у публічних висловлюваннях, дотриманні професійної етики у спілкуванні з іншими суб'єктами. Особливо це важливо у справах, що перебувають у провадженні детективів Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), адже такі справи, як правило, мають високу політичну чутливість і перебувають під пильною увагою громадськості. У спілкуванні з детективами НАБУ, прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та судом адвокат повинен дотримуватись принципів професійної етики: бути коректним, стриманим, уникати проявів неповаги або емоційного тиску, навіть якщо позиція сторони обвинувачення є конфліктною чи упередженою. Водночас, адвокат зобов'язаний твердо й аргументовано відстоювати права клієнта, не допускаючи компромісів, що можуть зашкодити інтересам підзахисного. Також важливою складовою поваги до професії є відповідальне ставлення до публічних коментарів щодо справи. У резонансних антикорупційних провадженнях, де медіа-активність може впливати на хід розслідування або сприйняття сторін суспільством, адвокат повинен уникати некоректних оцінок, маніпуляцій або дискредитації представників правоохоронних органів. Дотримання цих норм не лише підтримує імідж адвокатури як незалежного інституту, а й сприяє утвердженню принципів верховенства права та законності.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував увагу на необхідності вживати «особливо суворих заходів» для захисту адвокатської таємниці. Наприклад, у справі Денисюк та інші проти України Європейський суд з прав людини постановив, що таємне прослуховування адвоката без передбачених законом гарантій є порушенням права на повагу до приватного життя. Суд наголосив, що «законодавчі норми про негласні слідчі дії, що можуть порушити адвокатську таємницю, мають відповідати особливо суворим вимогам чіткості та передбачуваності» [6]. Важливою проблемою є спроби правоохоронних органів вчиняти тиск на адвоката, який здійснює захист особи, яка підозрюється у вчиненні корупційного правопорушення. Такий тиск може проявлятися у проведеному обшуків в офісі чи житлі адвоката, поданні дисциплінарних скарг на адвоката тощо. Європейський суд з прав людини у справі «Резнік проти України» вказав на системні прогалини в гарантуванні захисту адвокатської таємниці: вилучення правоохоронними органами чистих аркушів паперу з відтисками печаток підприємств, які не були зазначені в ухвалі про обшук, флеш-накопичувача, та інших документів, які можуть містити відомості, що становлять адвокатську таємницю, недостатні заходи захисту конфіденційних даних та відсутність ефективних засобів оскарження таких обшуків у національних судах [7]. Це рішення Європейського суду з прав людини підкреслює, що навіть у кримінальних розслідуваннях (зокрема тих, що проводяться детективами НАБУ) обшук житла адвоката та вилучення його професійних матеріалів можливі лише виключно із дотриманням процесуаль-

них вимог. Порушення порядку таких дій без належного судового контролю порушує не тільки права адвоката, але й підриває принцип незалежності адвокатури і право клієнтів на конфіденційний захист [7].

Ще однією проблемою у діяльності адвоката-захисника у кримінальних провадженнях є ототожнення адвоката та його клієнта. Ототожнення адвоката з клієнтом є помилковою практикою сприйняття адвоката не як незалежного учасника процесу, що здійснює професійний захист, а як співучасника або сторону у справі, яку розглядає суд. У таких випадках погляди, позицію чи дії клієнта безпідставно приписують самому адвокату. Це явище є порушенням принципу незалежності адвокатської діяльності та суперечить міжнародним стандартам, зокрема Основним принципам стосовно ролі юристів, ухваленим Генеральною Асамблеєю ООН [8]. У кримінальному провадженні ототожнення адвоката з клієнтом негативно впливає на ефективність захисту, оскільки створює атмосферу недовіри, тиску та упередженого ставлення з боку органів досудового розслідування чи суду. Адвокат може зазнавати неправомірного обмеження своїх процесуальних прав, втручання в конфіденційне спілкування з підзахисним, а іноді навіть переслідування за правову позицію, що суперечить позиції сторони обвинувачення. Така ситуація підриває незалежність адвокатури, знижує рівень гарантій на ефективний захист і створює ризики втручання в справедливе судочинство. На проблему ототожнення адвоката з клієнтом, як справедливо зазначає Н.М. Бакаянова, може вплинути компетентність адвокатів та дотримання ними правил адвокатської етики, рівень їх правової та загальної культури. Варто погодитись із тезою, що «захист клієнта не має перетворюватись на захист злочину або конфлікт з посадовими особами, на яких покладено повноваження щодо проведення досудового розслідування або здійснення правосуддя. Такі дії є свідченням нерозуміння адвокатом сутності адвокатської діяльності та завдань адвокатури, змісту функції захисту»

[9, с. 124]. Таким чином, ототожнення адвоката з його клієнтом у кримінальному провадженні є небезпечною практикою, що підриває принцип незалежності адвокатської діяльності, перешкоджає ефективному захисту та створює загрозу справедливому правосуддю.

Висновки. Діяльність адвоката в справах про корупційні правопорушення вимагає ретельного дотримання процесуальних та етичних норм при активному застосуванні тактичних прийомів захисту. Серед таких прийомів: аналіз допустимості доказів, оскарження дій працівників правоохоронних органів, формування альтернативної версії подій, використання висновків експертів, тактика публічного реагування. Крім того, важливою є мотивація і психологічна підтримка адвокатом клієнта. Участь захисника у справах такої категорії вимагає високої професійної підготовки, моральної стійкості та бездоганної поведінки, адже йдеться про справи, в яких тиск з боку суспільства, медіа та правоохоронних органів може бути надзвичайно сильним. В умовах публічного інтересу адвокат не лише забезпечує реалізацію права клієнта на захист, але й відіграє роль гаранта дотримання принципів справедливого правосуддя.

Адвокати стикаються із численними викликами та перешкодами, що заважають їм здійснювати захист належним чином, серед таких перешкод – ототожнення адвоката з клієнтом, що суперечить принципу незалежності захисника та є порушенням міжнародних стандартів, а також ризики тиску з боку органів досудового розслідування, включаючи незаконні обшуки, обмеження комунікації з клієнтом, втручання у професійну таємницю. У відповідь на такі виклики адвокат має реагувати рішуче, проте виключно законними способами.

Поеднання професіоналізму та компетентності, високого морально-етичного рівня та виваженої тактики дозволяє адвокату-захиснику ефективно реалізувати свої функції у корупційних кримінальних провадженнях, залишаючись при цьому носієм верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
4. Правила адвокатської етики: затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року (зі змінами від 15 лютого 2019 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n6>
6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Денисюк та інші проти України» від 11 квітня 2024 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22%3A%22001-233886%22%7D>
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Резнік проти України» від 23 січня 2025 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-240192%22%7D>
8. Основні принципи стосовно ролі юристів, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН із запобігання злочинності і поведінки з правопорушниками від 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf
9. Бакаянова Н. М. Про проблему ототожнення адвоката з клієнтом в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 121-124.